

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A doktori disszertáció tézisei

Fuchs Anna

A dekadencia mint irodalomtörténeti konvenció

Irodalomtudományi Doktori Iskola
Dr. Kulcsár-Szabó Ernő MHAS, a Doktori Iskola vezetője

Irodalmi modernség Program
Dr. Tverdota György DSc, a Program vezetője

A bizottság tagjai

A bizottság elnöke:
Dr. Eisemann György DSc

Hivatalosan felkért bírálók:
Dr. Bárdos László PhD
Dr. Angyalosi Gergely DSc

A bizottság titkára:
Dr. Földes Györgyi PhD

A bizottság tagja:
Dr. Gintli Tibor PhD

A bizottság póttagjai:
Dr. Finta Gábor PhD
Dr. Kosztolánczy Tibor PhD

Témavezető:
Dr. Tverdota György DSc

Budapest, 2012

I. A dekadencia sajátos válasz volt a haladáseszmére. Julien Freund, aki a *La Décadence* című könyvében a teljesség igényével mutatja be a hanyatlás koncepcióját a filozófia történetében, egyedülállónak nevezi azt a vonzalmat, amellyel a 19. század nyolcvanas éveinek dekadensei a hanyatlás iránt viseltettek. Már a század közepén megjelent egy olyan, elitista kritikája a fejlődésnek, miszerint az egy művészietlen világot hozott el, amelyben nem érték a kiválasztottság. Ehhez a kritikához kapcsolódtak a dekadensek, akik a modern világ általánosan elfogadott értékeit átértékelve, a haladással ellentétes eszmét, a hanyatlást tűzték zászlajukra, és erős vonzalommal fordultak az ehhez kapcsolódó fogalmak felé. Lényeges, hogy nem a politikában, hanem a művészetben és az irodalomban fordultak szembe a fejlődéseszmével. Nem megváltoztatni próbálták az általuk kisszerűnek tekintett modern világot, hanem leválasztották róla a művészetet, amelyet öntörvényűnek tekintettek.

Úgy gondolom, hogy az irodalomról való gondolkodás szempontjából rendkívüli jelentősége van a dekadenciának. Nem osztozom a dekadenseknek a tudomány, a technika és a civilizáció fejlődésével szembeni ellenérzéseiben. Szerintem méltánytalanul alulértékelték a klasszikus szabadságjogokat, melyek érvényesülése többek között különvéleményük publikálásának is előfeltételét jelentette. A dekadensek legnagyobb érdeme, hogy leválasztották a művészetet az általuk okkal vagy ok nélkül bírált történelmi fejlődésről. Ez erős szembefordulást jelentett mind a klasszicizmus hagyományait folytató esztétikával, mind pedig a pozitivista irodalomtörténet-írással. A klasszicista ízlésű vagy a pozitivista irodalomtörténetek szerzői fejlődésnek, a kiválasztott korstílushoz vagy irányzathoz (a klasszicizmushoz vagy a naturalizmushoz) való eljutásnak tekintették az irodalom történetét, és mint normasértést elutasították az általuk nagyra becsült irányzat poétikájának megváltoztatását. A dekadensek ellenben elvetették azt a gondolatot, hogy a művészi érték az idő előre haladtával *fejlődne*, és ezzel szemben a *változás* vagyis a *mindenkori új* mellett tettek hitet az irodalomban.

II. Fontos megismerni az irodalom és a valóság viszonyát érintő kortárs és szakirodalombeli álláspontokat, és mérlegelni őket. Ez előfeltétele a dekadencia meghatározásának, hiszen a különböző felfogások különböző dekadenciafogalmakat eredményeznek.

Úgy látom, hogy bár valóban hat a társadalom az irodalomra, a szerzők társadalmi körülményei mégsem bírnak műveikre feltétlen meghatározó erővel. Az irodalomnak továbbá fontos eleme a fikció, ami fogalma szerint eltérést jelent a valóságtól. Az a koncepció, hogy az irodalom egyfajta belső valóságot fejez ki, szintén nem nélkülöz minden

megalapozottságot. Az irodalom a képzetek világa, s azok valóban a lélek termékei. Ennek ellenére mégis feleslegesnek tartom a lélek bevonását a vizsgálatba. Mert ha ugyan a művészet a lélek produktuma is, a lélekhez mégis több dolog tartozik, mint csupán a művészi alkotások. Oscar Wilde is felhívta rá a figyelmet, hogy nem minden lélekműködés irodalom. S végül ami azt a nézetet illeti, hogy az irodalom alakítaná a való világ eseményeit, ezt sem fogadom el általános érvényű igazságnak, annak ellenére, hogy sokszor valóban megfigyelhető az életben is az irodalmi minták követése. Talán akkor ragadtatjuk magunkat a legkevésbé túlzásokra, ha az irodalmat önmagában vizsgáljuk.

Ebben a dolgozatban a dekadenciára mint számos műben előforduló elemre, másképp fogalmazva, mint irodalmi hagyományra, konvencióra tekintek. Szintén konvenciókként vizsgálom azokat a témaválasztási, stilisztikai és nyelvi hagyományokat is, amelyek részét képezték a dekadenciának. Mivel a dekadencia is olyan konvenció, ami egy bizonyos időszak irodalmi műveiben sokkal inkább észlelhető, mint más korok alkotásaiban, ezért egyben irodalomtörténeti irányzatnak is tekinthető. Mivel a dekadenseknek volt folyóiratuk s mivel szerzőik gyakran magukat is dekadensnek nevezeték, a dekadencia egyúttal mozgalomnak is tekinthető. Úgy gondolom azonban, hogy az irodalomtörténeti konvenciók mozgalomként kevésbé tiszta formában mutatkoznak meg, mert ezekben sokkal nagyobb szerep jut az írók egymás közötti kapcsolatainak, mint magukban az alkotásokban. Ezért tartom fontosabbnak, hogy magukban a művekben vizsgáljam a dekadencia hagyományát.

A dekadenciának mint hagyománynak az irodalmi művekben való nyomon követése nem problémamentes. Nem egyértelmű, hogy pontosan mi tartozik az irodalomtörténeti dekadenciához. Ha nagyon tágra értelmezzük a konvenciót, akkor szem elől tévesztjük a dekadencia egyedi jellegét az egyéb irányzatok között. Ha az irodalmi dekadenciát szűk értelemben próbáljuk megragadni, ugyan jobban megmutatkozik a dekadencia sajátos jellege, viszont nem láthatunk rá a konvenciónak az egyéb irányzatokhoz és korokhoz fűződő kapcsolatára. Az elhatároló és a rokonító megközelítés közti ellentétet feloldhatatlannak látom, ezért nem törekszem valamiféle arany középút kialakítására. Ugyanakkor ki szeretném használni, hogy a két egymással ellentétes megközelítésmód képes kölcsönösen korrigálni egymás korlátoltságait. Ezért a III. fejezetben igyekszem mennél szűkebb értelemben megragadni az irodalomtörténeti dekadenciát, hogy kitűnjék annak egyedi jellege, majd a IV. fejezetben kitágítom a fogalom értelmét, hogy megmutatkozzanak az egyéb korszakokhoz és irányzatokhoz való kötődései.

III. A dekadenciának a többi irányzattól való mennél pontosabb elhatárolását megcélózva, Arthur Symons és Charles Bernheimer definícióit és a Richard Gilman által idézett Random House Dictionary-beli meghatározást követve a dekadenciát magam is a 19. század vége francia és angol íróinak a normasértésre való törekvésével azonosítom, amely az irodalmi nyelvet is átalakította. Végző soron a deviancia eszméjének következetes alkalmazása különbözteti meg a dekadenciát a korábbi irányzatoktól. A dekadencia egyértelműen szemben áll a szabályoknak rendkívüli jelentőséget tulajdonító klasszicizmussal, amely még a 19. század második felében is jelentős népszerűségnek örvendett a francia hivatalos irodalmi intézményekben. Mivel a dekadenseket a normák elutasítása egyúttal a természet megvetéséhez is elvezette, jól látszik, hogy a dekadencia mind a romantika, mind a naturalizmus meghaladására törekedett, hiszen e két irányzat – ha különböző okokból is – de hivatkozási pontnak tekintette a természetet.

A normasértés eszményéből vezetem le az irodalomtörténeti értelemben vett dekadencia egyes konvencióit: a hanyatlás, az arisztokratizmus, a részvétlenség kultuszát, a csúfság művészet általi megszépítését, az esztétikai vallást, a mesterségesség tiszteletét és a forma és a nyelv szokatlanra változtatását. Első lépésben ezeket a konvenciókat is igyekszem mennél szűkebb értelemben megragadni, hogy megmutatkozzék, miben különbözik a dekadencia az egyéb irányzatoktól. Fontos hangsúlyozni, hogy a dekadencia tematikus konvencióinak egy része nem a dekadensek találmánya, hanem ezeket az irodalomtörténet korábbi korszakaiból vették át – alighanem azért, mert úgy érezték, hogy ezek a hagyományok hozzáilleszthetők ahhoz az elképzeléshez, hogy a normától való eltérésben művészi érték rejlik. Ilyen hagyomány például a betegség kultusza. Az ilyen adaptált konvenciók is hozzátartoznak az irodalomtörténeti dekadenciához, ezekről sem szabad megfeledkezni. Ugyanakkor, az egyéb irányzatoktól való elhatárolás elvét szem előtt tartva, igyekezni kell megmutatni azt a sajátos módot, ahogy a dekadencia a korábbi hagyományt a maga képére formálta.

IV. A dekadencia irodalomtörténeti fogalma nem csak definitív értelemben vizsgálható. Ha a fogalom értelmét a családi hasonlóság wittgensteini elve alapján kitágítjuk, akkor egy hosszabb korszakot érintő, és igencsak szerteágazó irányzatot látunk. Így ugyanis olyan művekben is észrevehetünk dekadens vonásokat, amelyek rokonságban állnak a szigorú értelemben vett dekadens alkotásokkal, ugyanakkor egyéb irányzatok jegyeit is magukon viselik, tehát amelyek nem minden vonatkozásban felelnek meg a szigorú elhatárolásnak. A hasonlóságokat követve lehet meglátni, hogy az irányzatnak előzményei is voltak, és hogy több alkotó a dekadencia nagy korszakának lezárulása után is szívesen fordult vissza az

irányzathoz. A hanyatlás kultuszával például már Flaubert-nek az 1840-es években írt műveiben is találkozunk. A dekadenciához való későbbi visszafordulást példázza Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regénye (1937).

Bár a Gilman által idézett szócikk szerint a dekadensek franciák és angolok voltak, a hasonlóságokat figyelve jól látszik, hogy a dekadencia konvenciói nem korlátozódtak csupán az angol és francia irodalomra, hanem más nemzetek irodalmában is elterjedtek, és közben akár némiképp át is alakultak. A modernitásnak a megvetése például kevésbé volt általános a magyar dekadenseknél, mint francia elődeiknél. A magyar dekadens művek sokszor nem a szigorú értelemben vett dekadencia hatását mutatják, hanem az irányzat előfutáraiét vagy nem tisztán dekadens művekéit. Ady meglehetősen enervált, dekadens alaphangú *Új versek* című kötetének *A daloló Páris* ciklusában Verlaine mellett Baudelaire és a kabaréköltő Jehan Rictus szerepelnek ihletőkként. Babits Baudelaire-t nevezte a „legdekadensebb” költőnek Swinburne-ről írt tanulmányában.

Általában véve, a dekadenciának a családi hasonlóság elvű felfogása érdekes összefüggések illetve egybeesések észrevételéhez segít hozzá. Nietzsche filozófiájában joggal láthatjuk a dekadencia részvétlenség-ideáljának párhuzamát. A hasonlóságok nyomon követése vezet el ahhoz is, hogy a szimbolizmust dekadens irányzatnak lássuk.

A családi hasonlóság elvének alkalmazása azonban parttalan rokonításokat eredményezhet. Ezért a rokonításban, ha nem is várom el a normaszegés eszméjének olyan következetes végigvitelét, mint amivel Huysmans *A külön* című regényében találkozunk, de feltételnek szabom, hogy a normasértés a mű koncepciójában művészi vagy kulturális értéket képviseljen, továbbá, mivel úgy ítélt meg, hogy (minden szembenállás ellenére) a romantika a dekadencia fontos előzménye volt, terminus post quem-nek tekintem a 19. század közepét.